

XURSANMURODOV TOLIBBOY,

Samarqand davlat Chet tillar instituti Yaqin sharq tillari kafedrası magistranti

TURKIY TILDA YARATILGAN IKKI MO‘TABAR TAFSIR HAQIDA

Annotatsiya: Maqolada XX asrda Markaziy Osiyoda faoliyat ko‘rsatgan yirik mufasssir olimlardan Oltinxonto‘ra nomi bilan mashhur Sayid Mahmud Taroziy va Muhammadjon Xo‘qandiyning ilmiy-ma‘rifiy merosi haqida ma‘lumot berilib, ular yaratgan turkiy tildagi tafsirlarning tarixiy va tarbiyaviy ahamiyati haqida fikr yuritiladi. Muqaddas kitobdagi ma‘rifiy ko‘rsatmalarning inson kamoloti, jamiyat osoyishtaligi, ma‘naviy pokligi va barqaror rivojida tutadigan o‘rni tushuntirib beriladi.

Kalit so‘zlar: tafsir, hadisi sharif, Ko‘kaldosh, Makkayi mukarrama, tarjima.

Аннотация: В статье даётся информация о научно-духовном наследии двух крупных учёных-теологов Саййид Махмуд Тарази(Алтынхантура) и Мухаммаджан Хуканди, которые написали комментарии к священным исламским источникам. Автор статьи размышляет об историческом и духовном значении данных «тефсиров»-комментариев к священному Корану. Учёные объясняют огромное влияние духовных наставлений священной книги на процесс воспитания совершенной личности и развития вусоконравственного общества.

Ключевые слова: комментарии к священному Корану, изречения пророка, Кукальдаш, священная Мека, перевод.

Annotation: The article provides information about the spiritual heritage of two major theologians Sayyid Mahmud Tarazi (Altynhantura) and Muhammadjon Hukandiy, who wrote commentaries on sacred Islamic sources. The author of the article reflects on the historical and spiritual significance of these «Tefsirs» - comments on the Holy Quran. Scientists explain the enormous influence of the spiritual instructions of the holy book on the process of educating a perfect personality and the development of a highly moral society.

Keywords: commentaries on the Holy Quran, sayings of the prophet, Kukaldash, sacred Meca, translation.

Yurtimizda arab tilida bitilan tafsirlar juda ham ko‘p. Shuningdek, qardosh turkiy tillar: turk, tatar, qozoq, qirg‘iz tillaridagi tafsir va tarjimalar ham talaygina. Biz bugungi kungacha amalga oshirilgan turkiy-o‘zbekcha tafsir va tarjimalardan bizga ma‘lum bo‘lganlari ikki mo‘tabar manba haqida so‘z yuritish bilan cheklanamiz.

«**OLTINXON TO‘RA TAFSIRI**». Bu tafsir muallifi O‘rta Osiyo hududida «Oltinxon To‘ra», Pokistonda «To‘ra Sohib» nomi bilan mashhur bo‘lgan ulug‘ vatandoshimiz Sayyid Mahmud ibn Sayyid Nazar Taroziydir. U kishi 1895-yili Janubiy Qozog‘istonning O‘zbekistonga tutash qadimiy Tarozi (hozirgi Jambul) shahrida tavallud topgan. Yoshligidanoq noyob iste‘dod va o‘tkir qobiliyatga ega bo‘lgan. Qur‘on tilovatiga ham mohir bo‘lgan. Hofiz va Sa‘diy asarlaridan ko‘p narsalarni yod olgan. U kishi Toshkentdagi «Ko‘kaldosh», keyinchalik Buxoro madrasalarida

o'qigan, arab va fors tillarini puxta egallagan. Oltinxon to'ra rahmatullohi alayh 1991- yil 26- iyun kuni Makkayi Mukarramada vafot topdi. (6, 14)

Asarga biz shartli ravishda «Oltinxon To'ra tafsiri» deb nom berdik. Uning asl nomi «Qur'oni Karim: Turkiston tiliga tarjimasi va hoshiyasi» deb atalgan.

Oltinxon To'ra rahmatullohi alayh vatandoshlarning takliflari turtkisi bilan va diniy zaruriyat bo'lib turgani e'tiboridan Qur'oni Karimni turkiy tilga tarjima va tafsir qilgan. Bu asar o'z davrida o'zbekzabon o'quvchilar qo'lidagi ona tilimizda bitilgan yagona tafsir bo'lgan. Muallifning tashabbusi va o'lkadagi diniy rahbarlarning harakati bilan sobiq Ittifoq paytidayoq ushbu tafsir O'zbekistonga olib kelingan va torroq doirada bo'lsa-da, tafsirxonlarga tarqatilgan. U o'z davrida o'lka musulmonlari uchun katta yangilik bo'lgan. Ayniqsa, ilmiy, muxlis kishilarda katta quvonch va qiziqish uyg'otgan. (4, 31)

Asarning chet ellarda chop qilingan barcha nashrlari arab alifbosida, ya'ni eski turkiy alifboda bosilgan. Unda Qur'oni Karim matnining har bir qatori ostiga oyatning ma'no tarjimasi berilgan. Tafsir va izohlar sahifa hoshiyasidan joy olgan. Asar bundan qariyb bir asr oldingi o'zbek tilida bitilgan.

Ushbu tafsirning o'ziga xos jihati shundaki, u juda ham ommabop va xalqchildir. Unda oyatlar biroz erkinroq tarjima qilingan va kerakli o'rinlarda oyatlarga qisqacha tafsir berilgan. Keltirilgan ma'lumotlarga ba'zan manba ko'rsatilgan bo'lsa-da, o'quvchini qiynamaslik uchun ko'pincha bu haqda to'xtalinmagan. U an'anaviy o'zbek tilini o'zida aks ettirishi bilan ajrab turadi.

Bu tafsir 1956-yili Bombayda, 1975-yili Korochida, 1980-yili Jiddada va 1993- yili Qatarda nashr qilingan. Keyinroq 2006- yili Hoji Ismatulloh Abdulloh tomonidan tafsirning kirilcha nashri tayyorlanib, Toshkentda chop qilindi.

«**BAYONUL FURQON FI TARJIMATIL QUR'ON**». Muallif «Hindistoniy domla», «Hoji Hindistoniy», «Mavlaviy domla» kabi nomlar bilan shuhrat qozongan, O'rta Osiyo hududida ilm-ma'rifat ziyosini taratishda beqiyos xizmat ko'rsatgan ulug' olim, buyuk ustoz Muhammadjon domla Mavlaviy mulla Rustam o'g'li Xo'qandiydir. U kishi 1892- yilda Qo'qon muzofotiga qarashli «Hoja Muhammad Valiy» qabristoniga yaqin Chorbog' qishlog'ida ilm-ma'rifatli oilada dunyoga kelgan. Ota-onalari ilm shaydolaridan bo'lganidan farzandlarining yoshlikdanoq ilm olishiga jiddiy e'tibor berishgan. Shuning uchun ham Muhammadjon o'n to'rt yoshida hofizi Qur'on bo'lib etishgan. Dastlab, Qo'qon va Buxoro madrasalarida, keyinchalik Afg'onistonning Balx va Mozori Sharif shaharlarida iml tahsil qilgan. So'ngra ustozlarining tavsiyalari bilan Hindistonga safar qilib, Ajmir shahridagi «Usmoniyya» madrasasida yana sakkiz yil ilm olgan. Shu e'tibordan u kishi «Hindistoniy» taxallusini olgan. (3, 48)

Muhammadjon Hindistoniy domla rahmatullohi alayh 1989-yil 97 yoshlarida olamdan o'tdi va «Mavlono Ya'qub Charxiy» mozoriga dafn etildi.

Asarning nomi «Bayonul furqon fi tarjimatil Qur'on» – «Qur'on tarjimasida farqlovchi bayon» dir. U muallif vafotidan 10 yilcha oldin yozilgan.

Shogirdlarining naql qilishlaricha, muallif rahmatullohi alayh ushbu tafsirning ta'lifi haqida, jumladan, shunday deganlar: «Arabiy, forsiy tafsirlar juda ham ko'p bitilgan, ammo o'zbek tilida tafsir, deyarli, yo'q. Shu bois ushbu ulug' ishni baholi qudrat bajarishga bel bog'ladik. Ko'pchilikka tushunarli bo'lishi uchun tafsirni Andijon lahjasida bayon qilamiz. Kamchiliklarimiz bo'lsa, muhtaram o'quvchilarimizdan isloh qalami ila tuzatishlarini umid qilib qolamiz».

Bu tafsir lisoniy – og'zaki uslubdagi tafsir bo'lgani bois, o'ziga xos tuzilishga, yozilish usuliga va alohida ruhiyatga ega. Shuning uchunmi, asarda ko'pincha oyatlarning tarjimasi so'zma-so'z bo'lmay, tafsir aralash berilgan. Ba'zan oyatning tafsiri uning tarjimasidan oldin keladi. Bir xil oyatlar biroz farqli tarjima qilingan. O'sha payt urfiga ko'ra, tarjimada yordamchi so'zlar ajratilmagan. Shuningdek, unda keltirilgan xabarlariga ko'pincha manba ko'rsatib o'tirilmagan, balki hikoya tarzida aytib o'tib ketilgan. Asar bugungi kunda ham o'z qiymatini yo'qotmagan.

Hoji Hindistoniy domla rahmatullohi alayh Qur'oni Karimni tafsir qilishga umrlarining so'ngi yillarida bel bog'laganlar va bu ishni taqriban bir yilda tamomlaganlar. Muallif asarni imlo qilgan, ya'ni og'zaki aytib turgan, shogirdlari turkiy alifboda yozib borgan. (4, 14)

Bu kitob O'zbekiston Fanlar akademiyasi Til va adabiyot institutining ilmiy xodimi, zahmatkash olim Sayfiddin Rafiddinov tomonidan 2006-yilda kiril alifbosida, ayrim to'ldirish va izohlar bilan nashrga tayyorlanib, «Movarounnahr» nashriyotida chop etildi.

Xulosa qilib aytganda, turkiy xalqlarning bilimdon vakillari Qur'oni Karim ma'nolarini o'z xalqlariga yetkazishda namunali o'rnak ko'rsata olganlar. Biz yuqorida Qur'oni Karimning o'zbek tilidagi ikki tarjima va tafsirlari haqidagina so'z yuritdik. Agar umuman turkiy tillarda qilingan tarjima va tafsirlar haqida gapirilsa, asarlar adadi ikki yuzdan oshib ketishi aniq. Bu haqda qator ilmiy tadqiqotlar va asarlar ham bitilgan.

Ulug' ajdodlarimizning turkiy tillardan tashqari, arab, fors tillarida yozgan tafsirlari ham tayyargina va olamshumul qiymatga egadir. Bularning barchasi bugungi kunda ma'rifatga tashna o'zbek tolibi ilmlari uchun sharaf bo'lish bilan birga, ularga ulkan mas'uliyat ham yuklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdulaziz Mansur. *Qur'oni karim ma'nolarining tarjima va tafsiri*. –T: Islom universiteti, 2006.
2. *Islom ensiklopediya*. – T.:O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2004.
3. Maqsudov D. *Mufasssir olim //Imom al-Buxoriy saboqlari*. –Toshkent, 2006 .-№2.
4. Maqsudov D. *Movarounnahrlik mufasssirlar // Imom al-Buxoriy saboqlari*. –Toshkent, 2006 .- №3.
5. Manno'Xalil Qatton. *Mabohis fiy ulumil Qur'on*. –Bayrut, 1980.
6. «*Muxtasaru tafsiri at-Taboriy*», *muqaddimasi, shirkatu-t-tab' va-n- nashr al-Lubnoniy*. – Bayrut, 1980.
7. Rahmatulloh qori Obidov. *Qur'on, tafsir, mufasssirlar*. –T: Islom universiteti, 2006.
8. Obidov R. *Qur'on va tafsir ilmlari*. –T: Toshkent islom universiteti, 2003.
9. Shayh Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. *Tafsiri Hilol*. –Toshkent, 2008.